

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

e-ISSN: 2148-5704

Cilt 12, Sayı 34, Kasım 2025 / Volume 12, Issue 34, November 2025

Makale Türü/Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received: 09.08.2025

Kabul/Accepted: 04.11.2025

DOI: 10.17822/omad.123405

Atıf/Citation: Mehmet Nuri ŞANDA, Doğan GÜN “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Harran: Devlet, Aşiret, İskân (XVII-XX. Yüzyıllar)”. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 12/34 (2025): 520-538.

Mehmet Nuri ŞANDA

Ardahan Üniversitesi / Türkiye, mns2133@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3800-6996>

Doğan GÜN

Mersin Üniversitesi / Türkiye, tarihcidogangun@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-0962-929X>

Osmanlı Arşiv Belgelerinde Harran: Devlet, Aşiret, İskân (XVII-XX. Yüzyıllar)

Harran in Ottoman Archival Documents: State, Tribe, Settlement (17th-20th Centuries)

Öz: Bereketli Hilal'in toprakları içinde yer alan Harran, gerek bulunduğu konum gerekse de sahip olduğu verimli topraklardan dolayı tarih boyunca birçok devletin hâkimiyet kurmaya çalıştığı bölgeler arasında yer almıştır. Bu özelliklerinden dolayı İslamiyet öncesinde ve İslamiyet ortaya çıktıktan sonra birçok devletin idaresine girmiştir. Harran, XVI. yüzyılda Osmanlı'nın hâkimiyetine girmiştir. Bir süre Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı idare edilmişse de sonraki dönemlerde Rakka ve Halep vilayetlerine bağlanmıştır. Araştırmada, Osmanlı idaresinde XVII. ve XX. yüzyıllar arasında Harran'da yaşayan aşiretler, aşiretlerin gerçekleştirdiği eşkıyalık faaliyetleri, devlet-aşiret ilişkileri ve iskân siyaseti hakkında bilgiler verilmektedir. Metot olarak Tarihsel Araştırma metoduyla birlikte Belge İçerik Analizi Tekniği kullanılmıştır. Bu yöntemle Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler, Halep Vilayet Salnamelerinin ilgili bölümleri transkript edilmiş olup, belgelerde konuyla ilgili bölümler tespit edildikten sonra yorumlanarak araştırmaya aktarılmıştır. Ayrıca dönemin yabancı ve yerli seyyahlarının yazmış olduğu seyahatnamelerden de Harran ve bölgedeki aşiretler hakkında yazdıkları bilgiler tespit edilerek araştırmaya aktarılmıştır. Literatürde Harran'ın kent tarihine, arkeolojik yapısına, ziraat ve ekonomisine yönelik birçok araştırmanın yapılmış olduğu, tarihsel anlamda sosyodemografik yapısını aydınlatmaya yönelik özgün bir çalışmanın olmadığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle araştırmanın literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Harran, Aşiret, Eşkıyalık, İskân.

Abstract: Located within the Fertile Crescent, Harran has been one of the regions that many states have sought to dominate throughout history, both because of its location and its fertile lands. Due to these characteristics, it came under the rule of many states both before and after the emergence of Islam. Harran came under Ottoman rule in the 16th century. Although it was administered as part of the Diyarbakır Province for a time, it was later attached to the provinces of Rakka and Aleppo. The study provides information about the tribes living in Harran under Ottoman rule between the 17th and 20th centuries, the banditry activities carried out by these tribes, state-tribe relations, and settlement policies. The Historical Research Method and Document Content Analysis Technique were used as the methodology. With this method, documents from the Presidential Ottoman Archives and relevant sections of the Aleppo Province Yearbooks were transcribed, and after identifying sections related to the subject in the documents, they were interpreted and incorporated into the research. Additionally, information about Harran and the tribes in the region, as recorded in the travelogues written by foreign and local travelers of the period, has been identified and incorporated into the research. It has been determined that while there have been numerous studies in the literature on the urban history, archaeological structure, agriculture, and economy of Harran, there has been no original work aimed at illuminating its historical sociodemographic structure. In this respect, it is believed that the research will fill a significant gap in the literature.

Keywords: Ottoman, Harran, Tribe, Banditry, Settlement.

Extended Abstract: The study provides information on the Arab, Turkmen, and Kurdish tribes living in Harran under Ottoman rule between the 17th and 20th centuries, the banditry activities carried out by the tribes, state-tribe

relations, and settlement policies. Harran is located in the “Diyar-ı Mudar” region of Upper Mesopotamia, which they called “el-Cezire,” approximately 45 km southeast of Urfa. There is no definitive information about the founding of Harran, which is thought to be a much older settlement than Urfa.

Having previously come under the rule of many states, Harran came under the control of the Ottoman Empire in the 16th century. Although it was administered as part of the Diyarbakır Province for a time, it was later attached to the provinces of Rakka and Aleppo.

While attempting to access information pertaining to the period, the Historical Research Method and Document Content Analysis Technique were used as methods. With this method, documents from the Ottoman Archives, which are primary sources, and the relevant sections of the Aleppo Province Yearbooks were transcribed by us. After identifying the sections related to the subject within the documents, they were interpreted and incorporated into the research. In addition, information about Harran and the tribes in the region written by foreign and local travelers of the period was identified from their travelogues and incorporated into the research.

The research focused on identifying the Arab, Turkmen, and Kurdish tribes that lived around Harran in the 17th and 20th centuries and shedding light on the relationships of these tribes with the state and the settled population. This is because it has been determined that, while there have been many studies on the urban history, archaeological structure, agriculture, and economic values of Harran in the literature, there has been no original work illuminating its historical sociodemographic structure.

The largest community among the tribes and communities living in Harran consists of Arabs. The Beni Icl, Beni Muhammed, Beni Yusuf, Beni Kays, Cit, Cümeyle, Meşhur, Tammah, Seyyale, and many other Arab tribes mentioned in the research have maintained a nomadic lifestyle in the geography between Harran, Akçakale, and Raqqa in Syria. In some years, large Arab tribes such as the Shammar and Aneze, who came from the vicinity of Baghdad and Mosul for the purpose of plunder and looting, also made their presence felt in Harran and its surroundings.

To prevent the banditry activities carried out by Arab tribes and to ensure public order in Anatolia, administrators settled many Turkmen tribes in Harran and its surroundings between the 17th and 20th centuries. As a result of these settlement activities, the Turkmen constituted the most populous group in the region after the Arabs. Examples of Turkmen tribes living in Harran and its surroundings include the Beydilli (Badıllı), Cerid, Yab Altun, Harbendeli, Avşar, İlbeglü, Koyunlu, Anterli, Ayaslı, Göncü, Kısas, Köçekli, and Şerefli Turkmen tribes. Detailed information about the Turkmen tribes that were resettled can be found in the relevant sections of the research. It is known that Kurdish tribes were also settled in the region during the centuries mentioned. Examples of these tribes include the Okçu İzzeddinli, Şeyhli, and Amikli tribes.

All settlements in Harran and its surroundings in the 17th and 20th centuries were not unsuccessful. Acurlu, Anterli, Ayaslı, Bab-ı Altun, Beydilli (Badıllı), Bozulus Turks, Cihanbeyli, Göncü, Hacı, Aleppo Turks, Harbendeli, İlbeglü, İnallı, Kılıçbegli, Kısas, Koyunlu, Köçekli, Mamalı, Musacalı, Recepli Avşarı, Silsüpür Ceridi, Şerefli, Şeyhli, Tecirli, Tokuzlu, and Yeni-il Turkmen tribes; Benî Amir, Benî Ayis, Benî Esed, Benî 'Icl, Benî Kays, Benî Naif, Benî Muhammed, Cümeyle, Tammah, 'Ubâde, Benî Yusuf, Ebu Hâmis, Hayyi, Meşhûr, and Ebu'l-Asâf.

Giriş

“El-Cezire” bölgesinin bir parçası olan Harran, Kuzey Mezopotamya'daki “Diyar-ı Mudar” bölümünde Urfa'nın yaklaşık 45 km güneydoğusunda yer almaktadır.¹ Urfa'dan çok daha eski bir yerleşim yeri olduğu düşünülen Harran'ın kuruluşu hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır.² Harran'daki arkeolojik kazılarda M.Ö. 6000'lere kadar uzanan buluntulara rastlanmıştır. Ancak şehrin adı ilk olarak M.Ö. 2000'lerin başlarına ait “Ebla, Kültepe ve Mari” tabletlerinde anıldığı bilinmektedir.³ Harran'ın, Batılı kaynaklarda eski ismi “Carrhae” olarak geçmektedir.⁴ Bazı kaynaklarda da adı “Charran” şeklinde geçmektedir.⁵ Büyük İskender ile birlikte şehri alan antik Yunanlılar, Harran'a “Hellenopolis” ismini vermişlerdir.⁶ “Harran” isminin etimolojisi incelendiğinde bu ismin Sümerce ve Akadça'da “Haranu” sözcüğünden türediği görülmektedir.⁷

¹ Ramazan Şeşen, “Harran,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16:237.

² Maksude Kurt, “Anadolu’da Paganizm, Antik Dönemde Harran ve Urfa,” *Milel ve Nihal* 6, sy. 1 (Mart 2009): 290.

³ Efe Durmuş, “Ortaçağ’da Harran,” *Tarih ve Gelecek Dergisi* 6, sy. 2 (Haziran 2020): 559.

⁴ Kazım Paydaş, “Haçlıların Harran Üzerine Hâkimiyet Kurma Çabaları,” içinde *Harran ve Çevresi Tarihi*, ed. Abdullah Ekinci (Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2019), 149.

⁵ Ahmet Kütük, “Roma-Bizans Kaynaklarında Harran ve Çevresi,” içinde *Harran ve Çevresi Tarihi*, ed. Abdullah Ekinci (Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2019), 89.

⁶ Erkan Erdemir, “Batılı Kaynaklarda Harran Şehri,” içinde *I. Uluslararası İslam Tarihi ve Medeniyetinde Harran Sempozyumu* (Şanlıurfa: Harran İlçe Kaymakamlığı Yayınları, 2017), 2.

⁷ Şeşen, “Harran,” 16:237.

Bu sözcük, "Kervan" ve "Seyahat" gibi kavramları ifade etmek için kullanılmıştır. Aynı zamanda Asur dilinde "Patika, yol, sefer, seyahat, kervan, askeri sefer, ordu, akın, hizmet bildirimi, angarya ve iş merkezi" gibi geniş bir anlamsal yelpazesi bulunmaktadır.⁸ Bu linguistik veriler Harran'ın tarih boyunca önemli bir yol ağı ve konaklama noktası olarak üstlendiği merkezi rolü göstermesi yönüyle önemlidir.⁹

Harran'ın kuruluşuyla ilgili iki ana anlatı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kentin "Nuh Tufanı" sonrası kurulan ilk yerleşim yerlerinden biri olduğu yönündeki rivayettir. İkincisi ise, kentin kurucusunun Nuh'un torunu "Kaynan" ya da İbrahim Peygamber'in kardeşi "Ârân" olduğu yönündeki rivayettir.¹⁰ Eski Ahid'e göre, Hz. İbrahim, babası Terah, eşi Sare ve yeğeni Lut peygamberle bir süre Harran'da yaşadı. Aynı kaynakta, torunu Hz. Yakub'un bu şehirde evlendiği belirtilmektedir. Harran, Ay tanrısı Sin'e tapanlar için önemli bir merkez konumundaydı. Ay tanrısına inananlar Harran'ın kuzeydoğusunda yer alan tapınakta ibadetlerini gerçekleştirirlerdi.¹¹ Tevrat'ta İbrahim Peygamber'in hayatıyla ilgili bölümlerde Harran'dan sıkça bahsedilmektedir. Bu kutsal metinlere göre, Hz. İbrahim, kabilesiyle birlikte "Ur" şehrinde ayrılarak Harran'a yerleşmiştir. Bundan dolayı Harran, "İbrahim peygamberin şehri" olarak da anılmaktadır. Filistin'e doğru yolculuğuna başlamadan önce İbrahim Peygamber'in Harran'da veya yine bu şehrin sınırları içerisindeki Tarah'ta ikamet ettiğine inanılmaktadır. Şehirde halen Hz. İbrahim'in adını taşıyan bir mescit ve dinlenirken yaslandığına inanılan bir taşın varlığına dair anlatılar mevcuttur.¹²

Harran, tarih boyunca birçok devlet ve imparatorluğun hâkimiyetine girmiştir. Kent, İslamiyet öncesinde Sümerler, Akadlar, Asurlar, Babiller, Hititliler, Persler, Büyük İskender İmparatorluğu, Roma, Bizans ve Sasanilerin hâkimiyetine girmiştir.¹³ İslâmiyet'ten önce ve İslamiyet'in doğduğu yıllarda Suriye, Irak ve Harran'ın da içinde bulunduğu Mezopotamya'da Tağlibî, Gassanî ve Lahmî gibi birçok Arap kabilesi yaşamaktaydı. Tağlibler olarak da bilinen kabile İmrân, Evs ve Ganm adlı 3 oğula sahip Tağlib'in soyundan gelmiştir. Kabilenin ana kolu çoğunlukla Ganm'dan devam etmiştir. Ganm'ın 6 oğlu vardı. Bunlar, Mâlik, Cüşem, Amr, Muâviye, Hâris, Salebe'dir. Kabilenin önemli alt kolları arasında Benî Züheyr b. Cüşem, Benî Attâb b. Sa'd b. Züheyr, Benî Şu'be ve Benî Hamdân bulunmaktadır. İlk başta "Tihâme" adlı bölgede yaşayan Tağlibîler sonraları Hicaz, Bahreyn ve Necid bölgesine yayıldı. İslâm'ın ortaya çıkışından sonra ise kuzeye doğru göçlerine devam ettiler. Bu süreçte Suriye, Irak, Musul, Sincar ve Nusaybin çevresindeki "el-Cezîre" bölgesine yerleştiler. Bu göçler kabile mensuplarını Bizans ve Sâsânîlerle ve onların müttefikleri olan Gassânî ve Lahmîler'e komşu yaptı.¹⁴ Bölgede yaşayan Arap kabilelerinden biri de Lahmîlerdi. Kahtânî kabilesinin "Kehlân" kanadına dayanan Lahmîler, Lahm b. Adî b. Hâris b. Mürre'nin soyundan gelmektedir. III. yüzyılın başlarında Âmile, Cüzâm ve Tenûh aşiretleriyle beraber Yemen çevresinden göçüp Irak ve Mezopotamya topraklarını yurt tutmuşlardır.¹⁵ Harran ve Suriye'de yaşayan diğer bir kabile de yıldızlara tapan bedevi Kays kabilesiydi. Harran, bu kabile için önemli bir merkezdi. Bu durum, Harran'ın eski

⁸ Aynur Özfirat, *Eskiçağ'da Harran* (İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1994), 18.

⁹ Tamara M. Green, *The City of the Moon God* (Leiden–New York–Köln, 1992), 19-20.

¹⁰ *Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil* (İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2009), Tevrat, Tekvin 11:31.

¹¹ Erdemir, "Batılı Kaynaklarda Harran Şehri," 150-175; Ay tanrısı Sin'e inananlar, Harran'ın kuzeydoğusunda yer alan eski adıyla "Soğmatar" günümüzdeki adıyla da "Yağmurlu" olan köye gidip ibadetlerini yerine getirmişlerdir. Bu köyde, biri köyün içindeki mağarada diğeri de köydeki tepenin üzerinde olmak üzere iki tapınak bulunmaktadır. Bu mağara ve tapınakta ay tanrısı Sin'i temsil eden rölyefler bulunmaktadır. Bu köy tarafımızca da ziyaret edilmiş olup bu kalıntılar yerinde incelenmiştir.

¹² Tevrat, Tekvin, 11:31; Harran'da 2023 yılında Prof. Dr. Mehmet Önal tarafından yapılan kazılar neticesinde surların iç kısmında Hz. İbrahim'in yaşadığı ev olduğuna inanılan bir kalıntı bulunmuştur. "Ateşe atılan Hz. İbrahim Peygamberin Urfa'daki evi bulundu", *Yeniakit Gazetesi*, 25 Ocak 2023.

¹³ Durmuş, "Ortaçağ'da Harran," 558-561.

¹⁴ Casim Avcı, "Tağlib (Benî Tağlib)," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 37:374.

¹⁵ Mehmet Ali Kapar, "Lahmîler," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27:54.

pagan inançları ile kabilenin inanç sistemleri arasındaki benzerlikten kaynaklanıyordu.¹⁶ Kentin bu dini kimliği M.S. 639-640 yıllarında Müslüman komutan İyad b. Ganem yönetimindeki ordunun şehri fethetmesiyle sona ermiştir. Harranlı paganlar, Müslüman ordusuyla barışçıl bir anlaşma yaparak teslim oldular.¹⁷ Böylece Harran, 639-640 yıllarında Müslümanların bölgeye hâkim olmasıyla birlikte İslam Devleti'nin sınırlarına dâhil olmuştur. Kent, daha sonra Emeviler, Abbasiler, Eyyubiler, Selçuklular, Memlukler ve Osmanlıların hâkimiyetine girmiştir.¹⁸ Müslümanların dördüncü halifesi olan Hz. Ali ile Şam Valisi Muaviye arasındaki mücadeleler Hz. Ali'nin 656 yılında halife seçilmesiyle başlayıp 661 yılında Muaviye'nin halife ilan edilmesine kadar süren dönemi kapsamaktadır. Bu dönemde Ben-i Kays kabilesi başlangıçta Hz. Ali taraftarlarının karşısında Muaviye'yi desteklemiştir. Ancak, Hristiyan Araplardan “*Beni Kelb*” kabilesinin Muaviye taraftarları tarafından mağlup edilmesi Kays Aşireti'nin saf değiştirmesine yol açmıştır. Bu siyasi çekişmelerin bir sonucu olarak Harran rakip kabileler arasında sık sık el değiştiren bir kent haline gelmiştir.¹⁹ Emevi halifeleri, yönetim merkezleri Şam'da olmasına rağmen saraylarını farklı bölgelere kurma geleneğine sahipti. Bu durum son Emevi halifesi II. Mervan'ın 744 yılında Harran'ı seçmesiyle köklü bir değişikliğe uğradı. Mervan, sadece ikametini değil, aynı zamanda halifelüğün tüm yönetim birimlerini de buraya taşıyarak Harran'ı Emevilerin başkenti yaptı.²⁰ Harran'da Emevî hâkimiyeti 750 yılının Şubat ayında II. Mervan'ın Büyük Zap Nehri civarında meydana gelen çatışmada Abbâsî güçleri karşısında yenilgiye uğramasıyla sona ermiştir. Abbâsî Devleti'nin erken dönemlerinde belirli Hâricî ayaklanmalarına sahne olan kent, dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Halep ve Musul'un bölgesel önemlerinin artmasıyla siyasî açıdan eski ehemmiyetini yitirmiştir. Selahaddin Eyyubi, 1182'de Harran ve çevresini kendi yönetimi altına aldı.²¹ Harran, 1260 yılında Moğol İmparatorluğu hükümdarlarından Hülâgû tarafından yağmalanmıştır. Bu yağma sırasında büyük zarar görmüş ve yıkıma uğramıştır.²² Moğol istilasının ardından yerel halkın başka bölgelere göç etmesiyle birlikte Harran, bir kent merkezi olma niteliğini kaybetmiştir. Kentin idarî ve siyasî statüsündeki dönüşümler Moğol kuvvetlerinin Aynicalut'ta Memlükler'e mağlup olmasıyla eş zamanlı olarak gerçekleşmiştir. Kısa bir süre İlhanlı idaresine giren Harran, müteakip dönemde Memlükler, Akkoyunlular ve Karakoyunlular arasında el değiştirmiştir.²³

Birinci Selim zamanında gerçekleşen 1516 yılındaki Mercidabık ve 1517 yılındaki Ridaniye muharebelerinin sonucunda Osmanlı hâkimiyetine giren Harran, idari anlamda çeşitli dönüşümler geçirmiştir. Osmanlı'ya katıldıktan sonra ilk başta Diyarbakir Eyaleti'ne bağlanan Harran, daha sonra merkezi Urfa olan Rakka Eyaleti'ne ve daha sonra da Halep Vilayeti'ne bağlı olarak idare edilmiştir. Bu değişken idari konumlar, Harran'ın bazen nahiye²⁴, bazen de kaza²⁵ olarak yönetilmesine yol açmıştır.²⁶ XVII. yüzyılda Harran'ı ziyaret eden Evliya Çelebi “*Seyahatname*” adlı eserinde kentin harabeye döndüğünü, şehirde yaşayan nüfusun büyük bir

¹⁶ Abdullah Ekinci, *Harran Mitolojisi ve Tarihi* (Şanlıurfa: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008), 23.

¹⁷ Ömer Tokuş, “Fethinden Numeyrilere Kadar Harran,” içinde *Harran ve Çevresi Tarihi*, ed. Abdullah Ekinci (Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2019), 143.

¹⁸ Hasan Acanal, *Urfa Tarihi (M.Ö. 2000-M.S. 1400)* (Ankara: Şurkav Yayınları-17, 1997), 52.

¹⁹ Ekinci, *Harran Mitolojisi ve Tarihi*, 24.

²⁰ Green, *The City of the Moon God*, 53.

²¹ Erdemir, “Batılı Kaynaklarda Harran Şehri,” 150–175.

²² Şeşen, “Harran,” 16:239.

²³ Ali Bakkal, “Harran,” *Türk Maarif Ansiklopedisi*, erişim 10 Eylül 2025, <https://turkmaarifansiklopedisi.org.tr/harran#yazar-1>.

²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Esas Evrakı (Y.EE), dosya 37, gömlek 46, H.1282 (M.1865–1866). Halep, Urfa ve Adana'ya ait nüfus, memur ma'aşları vesâir husûsâta ait defterde: “...Nevâhi-i Urfa Nüfusu Defterinde... 810 hâne 4.400 nüfus Harran nahiyesi ma'a Türkmân Colabı...”

²⁵ BOA, Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT), dosya 2515, gömlek 146, 13 Rebî'ül-âhîr 1319 (30 Temmuz 1901). “Harran kazası kaymakamının Topçu karyesinden müteveffa Hüseyin Ebu'l-Urc ve kardeşinin yetimlerinin haklarını korumadığı için yapılan müracaat neticesinde kaymakamın ikaz edilerek...”

²⁶ İlhan Palalı, “19. Yüzyılda Harran'ın İdari Taksimatı ve Kaza İdaresi,” içinde *Harran ve Çevresi Tarihi*, ed. Abdullah Ekinci (Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 2019), 377.

kısımının başka bölgelere göç ettiğini ve kabilelerin şehri tahrip ettiğini ifade etmiştir. Evliya Çelebi, eserinde ayrıca harap evler arasında bedevi Arap kabilelerin kışladığını; şehirdeki birçok yapının harabeye döndüğünü; birkaç cami, han ve hamamın yanı sıra kalenin de sağlam olduğunu belirtmektedir.²⁷

Bereketli Hilal'in toprakları içinde yer alan Harran, binlerce yıl Doğu ile Batı arasında siyasi, ticari ve kültürel akışın ana güzergâhlarından biri olmuştur. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler incelendiğinde XVII. ile XX. yüzyıllar arasında Harran ve çevresinde çok sayıda Arap, Türkmen ve Ekrâd aşiretin yaşadığı görülmektedir. Kayıtlarda Harran ve Akçakale civarında kalabalık Arap aşiretlerin olduğu, bunların birbirleriyle ve çevredeki diğer Türkmen ve Ekrâd aşiretlerle çatışma halinde olduğuna dair çok sayıda belgeye rastlamak mümkündür. Bu belgelerin bir kısmına araştırmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak değinilmiştir. Harran, 1897 yılına kadar bir nahiye statüsündeyken, bu tarihten itibaren kaza statüsüne yükseltilmiştir.²⁸ Bu değişikliğin gerçekleştiği dönemde Harran'ın kaymakamlığına Mustafa Ağa adında biri atanmıştır.²⁹ Arşiv yazışmalarındaki bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla bu kişi sağlık nedenlerinden dolayı görev yerinin değiştirilmesini talep etmiştir.³⁰ Onun bu talebi idareciler tarafından kabul edilmiş ve Rakka kaymakamı ile yer değiştirmelerine karar verilmiştir.³¹

1. Harran'daki Arap Aşiret ve Cemaatler

1865 yılına ait arşiv kaydına göre Harran nahiyesinde 810 hanede toplam 4.400 kişi ikamet etmekteydi.³² Hicri 1284 yılına ait Haleb Vilayet Sâlnâmesinde 1867 yılı itibarıyla Harran nahiyesinde toplamda 72 köyün olduğu belirtilmektedir.³³ Fransız seyyah Vital Cuinet, "*La Turquie D'asie Geographie Administrative*" adlı eserinde 1890 yılında Harran'ın Urfa sancağına bağlı bir nahiye olduğunu ifade etmektedir. Yazar eserinde Harran nahiyesi ile Türkmen Colabı nahiyesinde 253 köyün bulunduğunu dile getirmektedir.³⁴ XVII. ve XX. yüzyıllar arasında nüfus yoğunluğu bakımından Harran ve çevresinde en fazla nüfusa sahip olan topluluk Araplardır. Araplardan sonra Türkmen ve Ekrâd nüfusu gelmekteydi. Harran'da en kalabalık Arap aşireti Beni Kays Aşireti idi. Bu aşiret konfederasyon özeliği taşıyan bir aşiret olup çatısı altında *Beni Yusuf, Beni Muhammed, Cümeyle, Cit, Tammah, Meşhur, Şeyh Abdullah el Osman* ve *Seyyale* aşiretlerini bulunduruyordu. Bu aşiretlerden Beni Muhammed'in *Davut, Fitit, Mügeylat, Kacar, Münif, Secu, Rafii, Sermud Tama* adlarında; Beni Yusuf'un *Beni Ömer, Akim, Bugusi, Beni Amir, Beni Zeyd, Düveykat* adlarında; Cümeyle'nin *Cendi, Elbu Beznin, Nevafile* adlarında; Meşhur'un *Siyyal, Betakhe, Atman, Keysum, Ebu Süleyman, Muhammed el Meşhur* adlarında; Seyyale'nin de *Avamır, Cihem, Celalet, Ciridat, Muacele, Heyt* ve *Nevakhce* adlarında cemaatleri bulunmaktaydı.³⁵ 1927 yılı Urfa Vilayet Salnamesindeki bilgiler incelendiğinde burada Beni Kays Aşireti'ne bağlı Beni Muhammed'in çatısının altında *Ceran, Halave, Kacer, Kehkat, Mevrabta, Seramde, Yeşacema* cemaatlerinin; Beni Yusuf'un çatısı altında *Ömer, Seyfi, Duyekat, Haliyasas, Naim, Beni Amir, Beni iz, Beni Esed* cemaatlerinin; Seyyale'nin çatısı altında *Maacele,*

²⁷ Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999), 3:97.

²⁸ *Haleb Vilayet Sâlnâmesi*, H. 1315, 388.

²⁹ BOA, Bâb-ı Âli Evrak Odası (BEO), dosya 1003, gömlek 75163, H.08 Rebî'ül-âhir 1315 (6 Eylül 1897). "*Haleb vilayeti dâhilinde Urfa sancağına tabi Harran Kaymakamlığı Vekâlet'ine tayin ve i'zam olunan Mustafa Ağa'nın, mezkûr kaymakamlığa asaleten icra-yı memuriyeti...*"

³⁰ BOA, DH.MKT, dosya 2405, gömlek 20, H.25 Cemaziyel-evvel 1318 (20 Eylül 1915). "*Harran Kazası Kaymakamı Mustafa Efendi'nin sağlık ve Rakka Kaymakamı Ali Rıza Efendi'nin memuriyetle ilgili sebeplerden dolayı görev yerlerinin değiştirilme talepleri hususunda...*"

³¹ BOA, İrade – Dâhiliye (İ.DH.), dosya 1378, gömlek 63, 08 Receb 1318 (1 Kasım 1900). "*Haleb Vilayeti'nde Harran Kazası Kaymakamı Mustafa Hilmi Efendi'yle Rakka Kazası Kaymakamı Ali Rıza Efendi'nin becayişi...*"

³² BOA, Y.EE., 37/46.

³³ *Haleb Vilayet Sâlnâmesi*, H. 1284, 143–144.

³⁴ Vital Cuinet, *La Turquie d'Asie-Géographie Administrative* (Paris: Ernest Leroux, 1892), 248.

³⁵ Ziya Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, haz. Şevket Beysanoğlu (İstanbul: Sosyal Yayınları, 1992), 57.

Benzeyn, Elbucindi, Ceyhim, Cümeyle, Haraşice, Nevafile, Taan, Ebu Has, Hubu ve Nevaceh cemaatlerinin bulunduğu görülmektedir.³⁶

Cengiz Orhonlu “*Osmanlı imparatorluğunda aşiretlerin iskânı*” adlı kitabında Beni Kays Aşireti’ne bağlı aşiretler arasında Simek ve Şavi aşiretlerini de zikretmektedir. Yazar, 1691 yılının Ocak ayında Simek ve Şavi aşiretlerinden toplam yirmi dört cemaatin 3.310 kişiyle yerleşik hayata geçerek Belih Nehri’nin batısındaki bölgelere yerleştiğini ifade etmektedir.³⁷ Beni Kays Aşireti ve ona bağlı aşiretler dışında da Harran ve çevresinde birçok Arap aşiretinin yaşamış olduğu arşiv belgelerindeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi’nde yapılan araştırmalar neticesinde Harran ve çevresinde aşağıdaki tabloda verilen aşiretler tespit edilmiştir. Bu aşiretlerin Arap kökenli olduğu dipnottaki arşiv belgelerinde geçmektedir.

Tablo 1: Harran ve Çevresindeki Arap Aşiretler.

Aneze Aşireti ³⁸	Benî Hüseyin Aşireti ³⁹	Meşhûr Aşireti ⁴⁰
Ayâdi Aşireti ⁴¹	Benî İsa Aşireti ⁴²	Na’îmî Aşireti ⁴³
Bakara Aşireti ⁴⁴	Benî Ser Aşireti ⁴⁵	Sabiha Cemaati ⁴⁶
Benî ‘İcl Aşireti ⁴⁷	Hamd el Nasr Aşireti ⁴⁸	Benî ‘İz Aşireti ⁴⁹
Ceys Aşireti ⁵⁰	Cera Aşireti ⁵¹	Şemmer Aşireti ⁵²
Benî Amir Aşireti ⁵³	Benî Hamid Aşireti ⁵⁴	Tâlib Aşireti ⁵⁵
El Ubeyd Aşireti ⁵⁶	Ebu ‘Asâf Aşireti ⁵⁷	İbn-i Zad Ma’a ‘Acla Aşireti ⁵⁸
Benî Esed Aşireti ⁵⁹	Ebû Hamdan Aşireti ⁶⁰	Tayy Aşireti ⁶¹
Ebu Hâmis Aşireti ⁶²	Benî Naif Aşireti ⁶³	Ubâde Aşireti ⁶⁴

Kaynak: Tablodaki bilgilere ait kaynaklar dipnotlarda künye şeklinde verilmiştir.

³⁶ *Urfa Vilayet Sâlnâmesi*, 1927, 96–97.

³⁷ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı* (İstanbul: Eren yayınları, 1987), 59–60.

³⁸ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Askeri Maruzat (Y..PRK.ASK.), dosya 144, gömlek 90, 15 Cemâziyülevvel 1316 (1 Ekim 1898).

³⁹ BOA, Y.EE., 37/46.

⁴⁰ BOA, Y.EE., dosya 37, gömlek 40, lef 1, 06 Rebî’ül-âhîr 1327 (27 Nisan 1909).

⁴¹ BOA, Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL), dosya 761, gömlek 49, H.12 Şaban 1278 (12 Şubat 1862).

⁴² BOA, Y.EE., 37/46.

⁴³ BOA, Y.EE., 37/46.

⁴⁴ BOA, Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS), dosya 25, gömlek 88, 24 Receb 1331 (29 Haziran 1913).

⁴⁵ Sabri Korkmaz, “205/1 Numaralı Şanlıurfa Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (H.1269-H.1272/M.1852-M.1855)” (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2006), 82.

⁴⁶ BOA, Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D. BŞM. d.), defter 1827, sayfa 4, 14 Zîl-hicce 1149 (15 Nisan 1737).

⁴⁷ Yasin Taş, “Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa’da Sosyal Hayat” (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013), 184.

⁴⁸ BOA, Maliye Nezareti Mektubî Kalemî Defterleri (ML.VRD.d.), defter 644, sayfa 1, 29 Zîl-hicce 1258 (31 Ocak 1843).

⁴⁹ BOA, DH.MKT, dosya 398, gömlek 42, lef 1, 22 Zîl-hicce 1312 (16 Haziran 1895).

⁵⁰ BOA, DH.MKT, dosya 398, gömlek 42, lef 1, 22 Zîl-hicce 1312 (16 Haziran 1895).

⁵¹ BOA, D. BŞM. d., 1827, s.4. BOA, D. BŞM. d., 1827, s. 4.

⁵² BOA, Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat (DH.TMIK.M.), dosya 193, gömlek 5, 01 Muharrem 1323 (8 Mart 1905).

⁵³ BOA, Y.EE., 37/46.

⁵⁴ BOA, DH.MKT., 398/42.

⁵⁵ BOA, DH.MKT., 398/42.

⁵⁶ BOA, Hatt-ı Hümayun (HAT.), 93/3802, 04 Cemâziye’l-evvel 1218 (22 Ağustos 1803).

⁵⁷ BOA, DH. MKT. 398/42.

⁵⁸ BOA, DH. MKT. 398/42.

⁵⁹ BOA, Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL.), dosya 27, gömlek 08, 17 Cemâziye’l-âhîr 1266 (31 Mart 1850).

⁶⁰ Gökalp, *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*, 83.

⁶¹ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2012), 138.

⁶² BOA, Y.EE., 37/46.

⁶³ BOA, Y.EE., 37/46.

⁶⁴ BOA, A. MKT. MVL., 138/37, 20 Cemâziye’l-âhîr 1278 (23 Aralık 1861).

Yukarıdaki bilgiler değerlendirildiğinde Harran ve yakın coğrafyasında oldukça zengin ve çok katmanlı bir Arap aşiret yapısının olduğu görülmektedir. Tabloda Harran'ın demografik olarak homojen bir yapıya sahip olmadığı; aksine Aneze, Benî Kays, Cümeyle, Şemmer, Tayy gibi önde gelen ve geniş kollarla temsil edilen Arap aşiretlerin yanı sıra, daha küçük kollara ayrılan veya yerel nitelikli Ayâdi, Biheyâmî, Ebu Hamdan gibi pek çok küçük aşiretin de bu coğrafyada varlık gösterdiği görülmektedir. Bu durum, Harran bölgesinin tarih boyunca Arap toplulukları için önemli bir yerleşim ve geçiş güzergâhı olduğunu göstermektedir.

Harita 1: Arap Aşiretlerin Yoğun Olarak Yaşadığı Yerler.

Kaynak: Harita arşiv belgelerindeki bilgiler doğrultusunda tarafımızca çizilmiştir.

Yukarıdaki harita incelendiğinde XVII. ve XX. yüzyıllar arasında Urfa sancağında Arap aşiretlerin yoğun olarak kentin güneydoğusunda yer alan Harran ve Akçakale çevresinde yaşadığı görülmektedir. Haritada sarı renkle gösterilen alan Arap aşiretlerin yaşadığı bölgeleri temsil etmektedir. Bir kısım konargöçer Arap aşiretinin Suruç ve Birecik arasındaki alanda ve bir kısmının da Karacadağ civarında yaşadığı anlaşılmaktadır.

Harran ve çevresinde yerleşik hayata geçen aşiretler geçimlerini tarım yaparak sürdürürken, konargöçer Arap aşiret ve cemaatler ağırlıklı olarak hayvancılıkla hayatlarını idame ettirmişlerdir. Bu iki farklı yaşam biçimi bölgede sıkça rastlanan gasp ve yağma olaylarına zemin hazırlamıştır. Özellikle güneyden gelen Şemmer, Aneze gibi büyük ve güçlü aşiretler yerleşik halkın ekinlerine, konargöçerlerin ise mal ve hayvanlarına el koyarak bölgenin ekonomik dengesini bozmuştur. Bu durum yerleşik köylüler ve hayvancılıkla uğraşan küçük aşiretler için sürekli bir tehdit oluşturmuştur. Böylesi zorlu koşullarda hem yerleşik hem de göçebe topluluklar temel ihtiyaçlarını karşılamak ve hayatta kalmak için mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu mücadele zaman zaman çatışmalara ve kan davalarına yol açarak bölgenin sosyal yapısını da olumsuz etkilemiştir. Yağma hareketleri sadece ekonomik bir sorun olmakla kalmamış, aynı zamanda aşiretler arasında derin bir güvensizlik ve düşmanlık ortamının oluşmasına sebep olmuştur.

Bu döngü bölgenin istikrarını bozarak halkın güven içinde yaşamasına engel olmuştur. Bu karmaşık yapı içinde aşiretler kendi aralarında ittifaklar kurmaya veya güçlü olanın himayesine girmeye çalışmış, bu da bölgedeki siyasi dinamikleri sürekli değiştirmiştir. Yağma ve gasp olayları bir yandan aşiretlerin gücünü pekiştirirken diğer yandan da halkı daha da yoksullaştırarak bölgesel bir istikrarsızlık yaratmıştır. Bu durumun önüne geçebilmek için merkezi idarenin ve yerel yönetimlerin zaman zaman müdahaleleri olsa da bu tür olaylar bölge için kronik bir sorun haline gelmiştir.

1.1. Harran'daki Aşiretlerin Eşkıyalık Hareketleri ve Bu Hareketlere Karşı Alınan Tedbirler

8 Mart 1905 tarihli arşiv belgesinde verilen bilgiler incelendiğinde Harran'daki Şemmer ve Aneze aşiretlerinin birbiriyle husumetli olduğu ve aralarındaki münazaanın giderilmesi için bölgeye askeri birliklerin sevk edilmesi istenmiştir.⁶⁵ Bu durum Harran ve çevresinde yaşayan Arap aşiretlerin sadece bölgede yaşayan Türkmen ve Ekrâd aşiretlerle çatışma halinde olmadığını kendi aralarında da gasp ve yağma faaliyetlerinde bulunduklarını göstermektedir. Bu tür gasp ve yağma hareketlerine karşı idareciler çeşitli tedbirlere başvurmuştur. Bu tedbirlerden bazıları şunlardır:

Gasp ve yağma tehlikesinin olduğu bölgelerde bu tür faaliyetlerin yapılmasını engellemek amacıyla karakollar inşa edilmiştir. Bu duruma 23 Kasım 1861 tarihli arşiv belgesi örnek gösterilebilir. Belgede Aneze Aşireti eşkıyasının Türkmen Dağı'ndaki Belih Nehri havzasında bulunan tarım arazilerine yönelik saldırılarını önlemek için bir güvenlik önlemi alınması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda, mahsul güvenliğini sağlamak üzere Agcakale olarak bilinen mevkide bir askeri kışanın inşa edilmesi uygun görülmüştür.⁶⁶ Yağmanın gerçekleştiği veya gerçekleşme tehlikesi bulunan noktalara askeri birlikler sevk edilmiştir. 20 Şubat 1909 tarihli arşiv belgesinde Harran Mebusu Sadedin el-Celil Efendi, Şam ile Bağdat arasında ticaret yapan tüccarların mallarını gasp eden eşkıya grupları ile Harran'ın Lecah mevkiindeki köylere saldırılar düzenleyen aşiret ve bedevilerin faaliyetlerini sonlandırmak amacıyla bu bölgelerde sürekli görev yapacak seyyar askerî birliklerin konuşlandırılmasını önermiştir.⁶⁷ Bu askeri birliklerin başında bulunan komutanlar bazen gasp ve yağma hareketlerini sonlandırmak amacıyla sert tedbirlere başvurmuştur. Bu gibi durumlarda aşiret reisleri ve mensupları bu kişileri merkezi idareye şikâyet ederek haklarında tahkikat yapılmasını istemiştir. Bu duruma 7 Haziran 1893 tarihli arşiv belgesi örnek gösterilebilir. Belgede Beni Muhammed ve Ebu Asaf aşiretleri arasında daha önce meydana gelen bir cinayet vakasının soruşturulması, aşiretlerin ıslahı ve devlete ait vergilerin toplanması amacıyla Urfa'dan Harran nahiyesine gönderilen alaybeyi, Binbaşı Hasan ve Hacı Ali beyler hakkında yapılan şikâyetlerin incelenerek gerekli işlemlerin yapılması istenmiştir.⁶⁸ Eşkıyalık faaliyetinde bulunan veya bulunma tehlikesi olan aşiretlere ihtiyar heyetleri gönderilmiştir. Bu yolla aşiretlere nasihatlerde bulunularak gasp ve yağma faaliyetleri engellenmeye çalışılmıştır.⁶⁹ Bu duruma 23 Haziran 1732 tarihli arşiv belgesi örnek gösterilebilir. Belgede Şeyh Hasanlı ve Disimli eşkıya gruplarının halk üzerinde yarattığı baskı, yağma ve gasp faaliyetlerine son verilmesi için alınan tedbirler çerçevesinde Karaçorlu Osman'ın oğlu Mustafa bu göreve atanmıştır. Bu atama üzerine, Harran Aşireti'nin yaşlılarına hitaben yayımlanan hükümde, Mustafa'nın maiyetinde görev alarak eşkıya saldırılarını durdurmak için gayret sarf etmeleri talep edilmiştir.⁷⁰ Gasp ve yağma sonucunda zarar görüp zor duruma düşen aşiretlerin zararlarının karşılanması adına onlara belli miktarlarda hayvan dağıtılmıştır. 3 Kasım 1896 tarihli arşiv belgesinde Harran kazasında yaşayan bazı aşiretlerin, Aneze Aşireti'ne mensup eşkıyalar tarafından yağmalanan küçükbaş ve büyükbaş hayvanlarıyla belli miktardaki develerine mukabil Harsa Fırkası⁷¹ tarafından verilecek olan iki yüz elli deve ve bin yetişkin koyunun belli kurallar çerçevesinde mağdur aşiretlere dağıtılması istenmiştir.⁷²

Bölgede görevli yöneticiler bazen yapılan gasp ve yağma hareketlerini görmezden gelmişlerdir. Bu gibi durumlarda mahalli idareden veya bölge halkından merkezi yönetime

⁶⁵ BOA, DH.TMIK.M., 193/5.

⁶⁶ BOA, Sadaret Mektubî Kalemi Umum Vilâyat Evrakı (A. MKT. UM.), dosya 518, gömlek 95, 20 Cemaziyel-evvel 1278 (23 Kasım 1861).

⁶⁷ BOA, DH.MKT., 2744/54, 29 Muharrem 1329 (20 Şubat 1909).

⁶⁸ BOA, BEO, 216/16169, 22 Zîl-kade 1310 (7 Haziran 1893).

⁶⁹ BOA, Cevdet Zabtiye (C..ZB.), dosya 34, gömlek 1697, H.29 Zî'l-hicce 1144 (23 Haziran 1732).

⁷⁰ BOA, C..ZB., 34/1697.

⁷¹ Bu fırka hakkında tarafımızca araştırma yapılmış olup herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

⁷² BOA, DH.TMIK.M., 21/55, 27 Cemaziyel-evvel 1314 (3 Kasım 1896).

yapılan şikâyetler neticesinde ilgili idareciler uyarılmış ve bazen de görevden uzaklaştırılmıştır. 28 Mayıs 1902 tarihli arşiv belgesinde Milli ve Karakeçili aşiretlerinin Urfa, Suruç ve Harran dolaylarında gerçekleştirdikleri yağma hareketlerinin Miralay Tosun Paşa tarafından korunduğu yönündeki iddialar üzerine bu iddiaların yerinde incelenmesi için bir Divan-ı Harp kurulması kararlaştırılmıştır.⁷³ Divan-ı Harp'in kurulması kararı devletin hem yasadışı faaliyetleri hem de bu faaliyetlere destek veren üst düzey yetkilileri cezalandırma iradesinin bir göstergesidir. Divan-ı Harp, olağanüstü durumlarda kurulan askeri bir mahkeme olup hızlı karar alabilen bir yargı organıdır. Harran'daki olayda bu mahkemenin görevlendirilmesi kararı yetkililerin sorunun ciddiyetinin farkında olduğunu ve meselenin olağan idari yollarla çözülemeyecek kadar karmaşık ve tehlikeli görüldüğünü göstermektedir.

2. Harran'da Türkmen Aşiretler ve İskân

Osmanlı Devleti'nin XVII. ve XX. yüzyıllar arasında Harran ve çevresine uyguladığı iskân politikasının birçok nedeni bulunuyordu. Bunları kısaca şu şekilde açıklamak mümkündür:

Osmanlı Devleti, Güneydoğu Anadolu'daki köy, kaza ve sancakları yağmalayan Şemmer, Aneze ve Tayy gibi Arap aşiretlerin saldırılarını önlemek ve bölgede durumu kontrol altına almak amacıyla stratejik bir askeri iskân politikası uygulamıştır. Bu politika doğrultusunda Anadolu'nun farklı bölgelerinde eşkıyalık hareketleriyle asayişsizlik yapan ve sayıca kalabalık olan Türkmen aşiretleri saldırgan Arap aşiretlerini durdurmak ve bölgenin güvenliğini sağlamak amacıyla Harran ve çevresine iskâna tabi tutmuştur. İskân politikası aracılığıyla Osmanlı Devleti, konargöçer toplulukları sosyal düzene entegre etmek ve onları belli bir vergi dairesi içerisinde tutarak düzenli vergi toplamayı amaçlamıştır. Bu strateji ile hem ülke içinde asayiş ve sosyal kontrolü sağlamayı hem de mali yönetimi kolaylaştırmayı hedeflemiştir. İskân politikasının uygulanmasındaki diğer bir hedef de boş arazileri tarıma açarak harap olmuş toprakları üretime kazandırmak ve oraları yeniden imar etmektir. Osmanlı bu yolla bölgede hem ekonomik denetim sağlanmayı hem de üretimi canlandırmayı amaçlamıştır. Cengiz Orhonlu'nun "*Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*" adlı eserinde Harran ve çevresine XVII. yüzyılda iskân edilen aşiretlerin yerleştirildiği bölgeler aşağıdaki tabloda verilmiştir.⁷⁴

Tablo 2: 17. Yüzyılda Harran'a İskân Edilen Aşiretler.

Aşiret/Oymak Adı	Yerleşim Yerleri
Cerid ve Yab-Altun Boyları	Hasan Köyü, Akçakale, Tel-Hüseyn, Kavuşma, Küçük Collab Mezrası, Savaştepesi Mezrası, Mağara, Tel-Yağmur (?), Oğlan (oğlak), Dorucu
Köçekli Oymağı	Aktepe, Kazıklı mezraası, Zenbur (Sincanlı)
Harbendeli Oymağı	Gürpınar, Gölpınar köylerine
Yetigânlı Oymağı (Üstürkânlı'ya tabi)	Çataltepe, Tel-İdris, Büyük Sıçan(?), Tel-Şencân ve Tel-Mahrûk köylerine
Divkânlı Kolu (Üstürkânlı'nın kolu)	Torbalı ile Kurt Tepesi köylerine
Badıllı'nın Arşuvanlı Oymağı	Menagi, Eski Harran, Tel-Nâsır, Nefs-i Harran, Kırmıklı, Şah Veli Dorucu, Keme Tepesi, Ağıl köylerine
Kürdikanlı Oymağı	Yenice-i Arab ve Keberli'ye
Osmanlı, Otmanlı, Hacı Kırılı Oymakları	Harran, Tel-Ganem, Kıydu, Şehrinçli, Küçük Minare, Derviş Dorucu, Çukur Dorucu, Tel-Hinta ve Kızıl Humeyra köylerine
Çimkânlı Oymağı	Nefs-i Harran, Harran Burcu, Aygır Dorucu, Don Ali, Tel-Şebâ (Şen), Mağara, Şürece-i Kebir, Şürece-i Sağır, Kozan, Esmerma, Köprücük mezraası, Akça-Han, Sıvacık, Yanı Kızıl, Ahmed Viranı köylerine
Modanlı Oymağı	Cemşi, Gökçe Doruc, Çukur Doruc, Keçi Kıran, Gök Tepe köylerine
Mamavî Oymağı	Kazıktepe, Seksen Viranı, Şibliye, Zübale köylerine
Üstürkânlı ve Burdan oymakları	Tosbağlı, Ölü Dorucu köylerine

Kaynak: Tablo, Cengiz Orhonlu'nun "*Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*, 59"daki bilgiler dikkate alınarak tarafımızca oluşturulmuştur.

⁷³ BOA, BEO, 1855/139093, 19 Safer 1320 (28 Mayıs 1902).

⁷⁴ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1963), 59.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere Harran ve çevresine iskân edilen aşiretlerin büyük çoğunluğu Cerid, Yab-Altun, Köçekli, Harbendeli, Hacı Kırılı, Üstürkânlı ve Badıllı gibi Türkmenlerden oluşmaktadır. İskâna tabi tutulan aşiretler genel itibarıyla bulundukları bölgelerde yaptıkları asayişsizliklerden dolayı Harran ve çevresindeki köylere yerleştirilmiştir. Türkmen aşiretlerin çoğu Harran'a yerleştirilirken Harbendeli Oymağı'na mensup haneler Urfa sancağının kuzeyindeki "Gölpınar" köyüne yerleştirilmişlerdir.⁷⁵

Harran'a yapılan iskânlar XVII. yüzyıla sınırlı kalmamış, XVIII. yüzyılda da birçok Türkmen aşiret Harran ve çevresine yerleştirilmiştir. Örneğin, Belih Nehri civarına yerleştirilenler arasında 1702 yılından itibaren Taif Avşarı'ndan Fettahlı Dokuzu ve Ali Cemaati, Bozulus, Yeni-il ve Halep Türkmenleri bulunmaktaydı. Ayrıca, Batılı'ya bağlı cemaatler ile Recebli Avşarı ve Cihanbegli Aşireti'nden Yarçekânlı, Japovâli, Herdili ve Drejanlı gibi gruplar da Belih Nehri çevresine yerleştirilmiştir. Harran nahiyesine ise Silsüpür Ceridi, Mamalı Türkmenleri, Tecirli, Köçekli, İnallı ve Harbendeli cemaatlerinden 150'şer hane yerleştirilmiştir. Bunlara ek olarak Maraş'a bağlı İzzeddinli Cemaati'nden 50 hane, Recepli Avşarı Aşireti'nden Dokuz ve Çepni cemaatlerinden 50'şer hane ile Diyarbakır'daki Acurlu, Avşar ve Aneze cemaatlerinden de 50'şer hane yerleştirilmiştir. Malatya'dan Cihanbegli, Keskin'den Bab-ı Altun, Recepli Avşarı ve Atmalı Aşireti'nden bazı haneler de Harran'a iskân edilmiştir.⁷⁶

Aynı yüzyılda Osmanlı arşiv belgelerinden derlenen verilere göre Harran bölgesine iskân edilen başlıca Türkmen aşiretler şunlardır:

Tablo 3: 18. Yüzyılda Harran'a İskân Edilen Türkmen Aşiret ve Cemaatler

İlbelgü Aşireti ⁷⁷	Koyunlu Aşireti ⁷⁸	Anterli Aşireti ⁷⁹	Mamalı Aşireti ⁸⁰
Ayaslı Cemaati ⁸¹	Bab-ı Altun Cemaati ⁸²	Göncü Cemaati ⁸³	Hacılı Cemaati ⁸⁴
Kıyas Cemaati ⁸⁵	Köçekli Cemaati ⁸⁶	Şerefli Cemaati ⁸⁷	Şeyhli Cemaati ⁸⁸
Tokuzlu Cemaati ⁸⁹	Kılıçbegli Cemaati ⁹⁰	Musacalı Cemaati ⁹¹	

Kaynak: Kaynaklar dipnotlarda künye şeklinde verilmiştir.

Tablo 3'teki veriler, XVIII. yüzyılda Harran coğrafyasında sadece Arap aşiretlerin değil, aynı zamanda yoğun bir Türkmen nüfusunun da yaşadığını göstermektedir. Listede Anterli, Koyunlu, İlbelgü ve Mamalı gibi aşiretlerin varlığı bölgenin Türkmenlerin yerleşim alanı olarak seçilmesinde stratejik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum Osmanlı'nın iskân politikasında Harran'ın kritik bir durak olduğunu kanıtlar. Aşiretlerin yanı sıra listede sıkça rastlanan "Cemaat" terimi, bu Türkmen topluluklarının sosyal yapısına dair önemli ipuçları

⁷⁵ XVII. yüzyılda arşiv belgelerinde köyün adı "Gölpınar" şeklinde geçmektedir. Urfa'nın kuzeyinde bulunan bu köy, günümüzde de aynı adı taşımaktadır.

⁷⁶ Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 140.

⁷⁷ BOA, Bâb-ı Âsafî Divân-ı Hümayûn Sicilleri Mühimme Defterleri (A. DVNS. MHM. d.), defter 141, hüküm 19, 29 Safer 1148 (21 Temmuz 1735).

⁷⁸ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyâseti*, 113.

⁷⁹ BOA, Y.EE., 37/46.

⁸⁰ Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyâseti*, 25.

⁸¹ BOA, D. BŞM. d., 1827, s. 5.

⁸² BOA, D. BŞM. d., 1827, s. 21.

⁸³ BOA, D. BŞM. d., 1827, s. 5.

⁸⁴ BOA, D. BŞM. d., 1827, s. 21.

⁸⁵ BOA, D. BŞM. d., 1827, s. 4.

⁸⁶ BOA, D. BŞM. d., 1827, s. 21.

⁸⁷ BOA, D. BŞM. d., 1827, s. 21.

⁸⁸ BOA, D. BŞM. d., 1827, s. 4.

⁸⁹ BOA, D. BŞM. d., 1827, s. 21.

⁹⁰ Tahir Ögüt, "18-19.YY.'da Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı" (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2008), 156.

⁹¹ BOA, A. DVNS. MHM. d., defter 115, hüküm 2740, 20 Rebi'ül-âhîr 1120 (9 Temmuz 1708).

vermektedir. Bayındır, Göncü, İrişvanlı ve Kısas gibi cemaatler Türkmen aşiretlerin birer alt kolu olarak Harran ve çevresine yerleştirilmişlerdir. Türkmen aşiretlerin kendi içindeki hiyerarşik yapısı Türkmenlerin bölgeye yerleştirilme sürecinde devletin iskân politikalarına uyum sağlama çabalarını ve kendi içlerinde oluşturdukları mikro toplumsal düzeni yansıtmaktadır. Bu durum, aşiretlerin demografik ve sosyal dokusunun sanılandan daha karmaşık olduğunu, basit bir konargöçer topluluğun hiyerarşisinin ötesinde, iç içe geçmiş alt ve üst birimlerden oluştuğunu kanıtlamaktadır.

Harita 2: Harran ve Çevresine İskân Edilen Türkmen Aşiretleri.

Kaynak: Harita arşiv belgelerindeki bilgiler doğrultusunda tarafımızca çizilmiştir.

Yukarıdaki haritada da görüldüğü üzere XVII. ve XX. yüzyıllarda Urfa çevresine iskân edilen aşiretlerin önemli bir kısmı Harran, Türkmen Colabı ve Belih Nehri kenarına yerleştirilmiştir. Haritada kırmızı renkle gösterilen alan Türkmenlerin en yoğun iskân edildiği Harran ve çevresini temsil etmektedir. Mavi renkle gösterilen Urfa'nın kuzeyi ile Bozabad'a Beydilli (Badilli) Türkmenleri, kuzeydoğusuna Düğer Türkmenleri, Birecik ile Nizip arasındaki bölgeye Barak Türkmenleri, Siverek çevresine Karakeçili ve Türkân Türkmenleri yerleştirilmiştir.

Harran'a iskân edilen aşiretlerin bir kısmı yerleştirildiği bölgenin sosyal durumuna, coğrafi yapısına veya iklim şartlarına alışamadığı için iskân bölgesini terk etmiştir. İdareciler tarafından yapılan yazışmalarda bu aşiretlerin kontrol altına alınarak tekrar iskân bölgesine yerleştirilmesi istenmiştir. 4 Temmuz 1722 tarihli arşiv belgesinde Halep mollasına, Antakya, Şugur ve Azez kadılarına, voyvodalarına, il ileri gelenlerine ve yetkililere gönderilen emirde, Rakka'daki Harran Ovası'na yerleştirilmiş olan Şavi Aşireti'nin iskân bölgesinin şartlarına alışamadığı için kaçtığı belirtilmiştir. Bu aşiretin, Hamid el-Abbas isimli eşkıya ile işbirliği yaptığı da tespit edilerek haklarında gerekli işlemlerin yapılması ve aşiret mensuplarının yakalanarak tekrar Harran'a yerleştirilmesi talep edilmiştir.⁹² 21 Mart 1729 tarihli arşiv belgesinde Yeni-il Voyvodası Ahmed'e ve Rakka firarilerini bulundukları yerden alıp asıl iskân bölgelerine yerleştirmekle görevli Peçevili'ye gönderilen bir emirde, Rakka valilerinin hoşgörüsü nedeniyle Anadolu'ya kaçan göçebe aşiret ve kabilelerin iskân yerlerine geri döndürülmesi talep edilmiştir.⁹³ Yine Kocaeli Mutasarrıfı Halil Paşa ve İznikmid kadısına 15 Ağustos 1729 tarihinde yazılan emirde

⁹² BOA, A. DVNS. MHM. d., defter 130, hüküm 1180, 20 Ramazân 1134 (4 Temmuz 1722).

⁹³ BOA, A. DVNS. MHM. d., defter 135, hüküm 1031, 20 Şa'ban 1141 (21 Mart 1729).

Rakka'ya iskân edilen Badıllı ve Cemokanlı aşiretlerinin iskân bölgesinden firar ederek İznik çevresine gittiği bu aşiretlerin bulundukları yerden alınarak tekrar iskân bölgesine sevk edilmeleri istenmiştir.⁹⁴

Harran ve çevresinde gerçekleştirilen gasp-yağma hareketleri bölgeye yerleşmiş olan halkın mal ve can güvenliğini tehdit ettiği için yöre halkı arazilerini terk edip farklı yerlere göç etmiştir. Bu durum bölgedeki arazilerin boş kalmasına ve dolayısıyla tarım ve hayvancılığın sekteye uğramasına sebep olmuştur. Özellikle verimli topraklara sahip olan Harran ve çevresindeki bu tür taşkınlıklar yüzlerce hektar arazinin boş kalmasına neden olmuştur. Bu durum 15 Mart 1907 tarihli arşiv belgesinde somut bir şekilde dile getirilmiştir. Belgede Urfa Mutasarrıfı Neşet Bey, merkez ve civar kazalarda ikamet eden halkın aşiret kavgalarından dolayı korkuyla yerlerinden göç ettiğini merkeze bildirmiştir. Mutasarrıf, bu durumun yüzlerce hektarlık Harran Ovası'nın ekilememesine, vergi toplanamamasına ve dolayısıyla Hazine'den maddi kayıplar yaşamasına yol açtığını belirtmiştir. Mevcut güvenlik güçlerinin aşiretlerin neden olduğu karmaşayı önlemekte yetersiz kaldığı ve bölgenin genel asayişinin bozulduğu da raporda yer alan bilgiler arasındadır.⁹⁵

Yetkililer iskân bölgelerinden firarları önlemek amacıyla çeşitli tedbirlere başvurmuşlardır. Bu tedbirlerden bazılarını şu şekilde açıklamak mümkündür.

İskâna tabi tutulan aşiretlerin bir kısmı belli bir süreliğine vergiden muaf tutulmuştur. Örneğin Deyr-i Zor sancağının *Meskene* kazasına iskân olunan Hadid, Ebu Hamis, Mevali ve diğer aşiretlerin iskân bölgelerinde kalıcı olmalarını sağlamak amacıyla 1873 senesinde öşür vergisinden muaf tutulmaları istenmiştir.⁹⁶ Bazı arşiv belgelerinde de adı geçen aşiretlerin üç yıl süre ile öşür vergisinden muaf tutulduğu belirtilmektedir.⁹⁷ Bu uygulama, Osmanlı Devleti'nin zorunlu iskân politikasının sadece bir cezalandırma veya demografik mühendislik aracı olmadığını aynı zamanda sosyoekonomik uyumu sağlamayı hedefleyen pragmatik bir strateji olduğunu göstermektedir.

Diğer bir arşiv belgesinde Diyarbekir Mutasarrıfı Vezir Ali Paşa'ya, Rakka beylerbeyine, Yeni-il ve Türkman-ı Haleb kadılarına, Yeni-il voyvodasına yazılan emirde Rakka Eyaleti'nde Belih Nehir'i kenarında Akçakale ve Ayn-ı Zir arasındaki köylerin ahalisinin Arap aşiretlerine mensup eşkıyaların zulmünden köylerini terk ettikleri belirtilmektedir. Bu bölgenin yeniden mamur hale getirilmesi için buraya yerleştirilecek Türkmen Beğdili Aşireti ile Ekrâd aşiretlerden belli bir süre vergi alınmaması talep edilmektedir.⁹⁸

İskâna tabi tutulan aşiretlere yerleştirildikleri yerlerde geçimlerini sağlamaları amacıyla belli miktarlarda toprak tahsis edilmiştir.⁹⁹ Göçebe veya yarı göçebe aşiretler için en büyük zorluk, yeni yerleşim yerlerinde kalıcı bir ekonomik temel oluşturmaktır. Toprak tahsisi aşiretleri tarımla uğraşmaya teşvik etmiş, yerleşik hayata adapte olmalarını kolaylaştırmıştır. Bu durum devlet için daha düzenli vergi gelirleri sağlamış ve aşiretlerin geçim sıkıntısı nedeniyle yeniden eşkıyalık gibi yollara sapmasını engellemiştir.

İskân bölgesinden firar eden aşiretlerin iskân bölgesine dönmeleri için merkezi ve mahalli idareden aşiretlere çeşitli uyarılar yapılmıştır. Bu uyarılara uymayan aşiret reisleri ve mensuplarının bir kısmı sert cezalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu duruma 30 Haziran 1917 tarihli arşiv belgesi örnek gösterilebilir. Rakka Valisi'ne gönderilen emirde, Sivas ve Divriği bölgelerinde eşkıyalık yaparak halka zarar veren Cihanbeyli Aşireti'ne mensup Parçikanlı, Zeyveli, Drejanlı, Herdilli, ve Kireçorlu cemaatlerinin tamamının Rakka'ya nakledilerek Urfa ve

⁹⁴ BOA, A. DVNS. MHM. d., defter 135, hüküm 1407, 20 Muharrem 1142 (15 Ağustos 1729).

⁹⁵ BOA, Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.), dosya 377, gömlek 19, 2 Mart 1323 (15 Mart 1907).

⁹⁶ BOA, İrade Şura-yı Devlet (İ..ŞD.), dosya 27, gömlek 1295, 16 Receb 1290 (9 Eylül 1873).

⁹⁷ BOA, Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.), dosya 257, gömlek 5, 11 Receb 1290 (4 Eylül 1873).

⁹⁸ BOA, A. DVNS. MHM. d., defter 102, hüküm 62, 10 Cemaziyel-âhir 1103 (30 Haziran 1692).

⁹⁹ BOA, Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı (DH. İD.), dosya 2, gömlek 13, lef 4, 30 Kânûn-ı evvel 1326 (12 Ocak 1911).

Harran'a iskân edilmeleri emredilmiştir. Bu cemaatlere, belirlenen iskân yerinden ayrılıp ırar etmeye teşebbüs edenlerin idamla cezalandırılacağı veya Kıbrıs Adası'na sürgün edileceği hususunun da tebliğ edilmesi özellikle istenmiştir.¹⁰⁰

Tüm uyarılara rağmen eşkıyalık yapan ve asayiş bozan aşiret mensuplarına verilen idam cezaları uygulandığında bu kişilerin aileleri de bazen Harran'ın da sınırları içinde bulunduğu Rakka'ya iskân edilmiştir. 21 Temmuz 1735 tarihli arşiv belgesinde Sivas Valisi Ahmed Paşa'ya gönderilen hükümde eşkıyalıkla tanınmış olan Afşar Aşireti'nin erkeklerinin idam edilmeleri, kadın ve çocuklarının ise Rakka'ya nakledilerek iskân edilmeleri emredilmiştir.¹⁰¹ Hükümün en çarpıcı yönü, erkeklerin idamı ve kadın ile çocukların Rakka'ya sürgün edilmesi emridir. Bu sadece isyanın bastırılmasına yönelik bir ceza değil, aynı zamanda aşiretin demografik yapısını bozarak gelecekteki olası isyanları engelleme amacı taşıyan sosyopolitik bir stratejidir.

Eşkıyalık faaliyetlerine katılıp idam cezasına çarptırılan bazı aşiret reisleri ve önde gelenleri yaptıklarından pişmanlık duyup devletle anlaşma yoluna gitmişlerdir. Bu gibi durumlarda bazen devlet yetkilileri bu kişilerle belli şartlar karşılığında taahhütnameler imzalayarak idamların yapılmasının önüne geçmeye çalışmıştır. Bu kişiler, taahhütnamedeki şartları yerine getirdiğinde herhangi bir yaptırımla karşılaşmamışlardır.

Fakat taahhütnamede belirtilen şartları yerine getirmeyip suiistimal ettiklerinde bu kişilere gerekli yaptırımlar uygulanmıştır. 18 Mayıs 1617 tarihli belgede Rakka ve Halep valisi Vezir Mustafa Paşa'ya gönderilen hükümde, Hısn-ı Mansur'da ikamet eden Yerli Rışvan Aşireti'nin ileri gelenlerinden Türkoğlu Hüseyin ve Kel Hacı Hüseyin ile eşkıyalık eylemlerine karışan diğer şahısların, Ekrâd aşiretiyle birlikte Selefî Hacı İbrahim Paşa döneminde itaat altına alınarak bir antlaşmaya vardığı ifade edilmektedir. Ancak ifade edilen tarihe kadar antlaşma kapsamında tahsil edilmesi gereken malların bu şahıslardan alınamadığı, bu nedenle söz konusu malların ilgili kişiden tahsil edildikten sonra şahısların idam edilmesi istenmiştir.¹⁰²

Belgedeki bu olay, Osmanlı Devleti'nin eşkıyalık yapan aşiretleri tamamen yok etmek yerine onları "itaat altına almaya" ve "bir antlaşma ile sisteme entegre etmeye" çalıştığının bir göstergesidir. Bu, devletin gücünün her zaman mutlak olmadığını ve bazı durumlarda pratik çözümlerle yani aşiret reisleriyle anlaşarak bölgesel istikrarı sağlamaya çalıştığını göstermektedir.

XVII. ve XX. yüzyıllarda Harran ve çevresine yapılan tüm iskânların başarısız olmadığı, bir kısım aşiretin de iskân bölgesini terk etmeden tarım ve hayvancılıkla uğraştığı bilinmektedir. Bu durumu bazı Osmanlı arşiv belgelerinde somut bir şekilde görmek mümkündür. Örneğin, XVII. yüzyılda Harran'a iskân edilen Anterli Aşireti'ne mensup 30 hane, Kurucabegli Aşireti'ne mensup 20 hane, Türkmân Colabı'na yerleştirilen Şarkevi Aşireti'ne mensup 100 hane Hamambendi köyünde ziraatla geçimini temin etmiştir.

Aynı belgede Arap aşiretleri arasında yer alıp iskâna tabi tutulan bazı aşiretlerin de iskân bölgelerine yerleştiği ve tarımla uğraştığı kaydedilmiştir. Örneğin, Benî Amir Aşireti'nden 70 hane Ayn-ı Halil köyüne, Benî Ayis Aşireti'nden 70 hane, Benî Esed Aşireti'nden 80 hane, Benî 'İcl Aşireti'nde 70 hane, Benî Naif Aşireti'nden 40 hane, Benî Muhammed Aşireti'nden 250 hane, Cümeyle Aşireti'nden 400 hane, Tammah Aşireti'nden 100 hane, 'Ubâde Aşireti'nden 250 hane, Benî Yusuf Aşireti'nden 120 hane, Ebu Hâmis Aşireti'nden 20 hane, Hayyi Aşireti'nden 40 hane, Meşhûr Aşireti'nden 70 hane, Ebu'l-Asâf Aşireti'nden 150 hane Harran, Türkmân Colabı ve Rakka çevresinde kendilerine gösterilen iskân bölgesine yerleşmiş olup tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamışlardır.¹⁰³

¹⁰⁰ BOA, A. DVNS. MHM. d., defter 131, hüküm 456, 10 Ramazân 1335 (30 Haziran 1917).

¹⁰¹ BOA, Cevdet Dâhiliye (C..DH.), dosya 100, gömlek 4981, 29 Safer 1148 (21 Temmuz 1735).

¹⁰² BOA, C..DH., 251/12546, 12 Cemaziyel-evvel 1206 (18 Mayıs 1792).

¹⁰³ BOA, Y.EE., 37/46.

3. Harran ve Çevresine İskân Edilen Ekrâd Aşiretler

Harran ve çevresine iskân edilen Ekrâd aşiretler Arap ve Türkmen aşiretler kadar fazla değildir. Bölgeye iskan edilen Ekrâd aşiretler arasında Cihanbegli (Canbegi)¹⁰⁴ Aşireti'nin Koyunoğulları Cemaati¹⁰⁵, Kurucabegli Aşireti¹⁰⁶, Amikli, Okçu İzzeddinli, ve Şeyhli aşiretleri¹⁰⁷, Keleciori Cemaati¹⁰⁸ ve Modanlı Cemaati¹⁰⁹ yer almaktadır. Bu durum Harran ve çevresinde Ekrâd nüfusun yoğun bir şekilde yaşamadığına işaret eder. Harran'a yerleştirilen Ekrâd aşiretler daha çok Harran'ın kuzeyinde olup Urfa sancak merkezinin doğusundaki “*Modanlı Kantarası*”¹¹⁰ ve güneydoğusundaki “*Mamuca*” köyleri arasındaki bölgeye yerleştirilmişlerdir. Modanlı Cemaati'nin bazı arşiv belgelerinde “*Türkmen Ekrâdı*” şeklinde kaydedildiği tespit edilmiştir. Bu durum, bölgenin tarihsel demografik yapısının ne kadar karmaşık ve dinamik olduğunu açıkça göstermektedir.

Harita 3: Harran ve Çevresine İskân Edilen Ekrâd Aşiretler.

Kaynak: Harita arşiv belgelerindeki bilgiler doğrultusunda tarafımızca çizilmiştir.

XVII. ve XX. yüzyılda Urfa sancağında Ekrâd aşiretler daha çok Rumkale, Birecik, Suruç kazaları ile Urfa'nın Oymağaç, Bozabad, Çaykuyu, nahiyeleri, Yengişehir (Viranşehir) ve Karacadağ çevresinde yaşamışlardır. Bazı Ekrâd aşiretler de Osmanlı iskân politikası doğrultusunda sonradan Urfa ve Harran çevresine yerleştirilmişlerdir. İskâna tabi tutulan aşiretler Urfa'nın doğusuyla Harran'ın kuzey bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Haritadaki mavi renk Ekrâd aşiretlerin Harran ve Urfa çevresinde iskân edildiği yerleri göstermektedir. Haritadaki sarı renkli

¹⁰⁴ Bu aşiret Urfa ve Harran çevresine iskân edilen Türkmen Cihanbeyli Aşireti'nden farklı bir aşiret olup Urfa ve çevresinde “Canbeği Aşireti” olarak bilinir. Bu aşirete mensup hanelerin bir kısmı günümüzde Hilvan ilçesine bağlı “Yuvacalı” eski adıyla “Hilun” köyünde yaşamaktadırlar.

¹⁰⁵ BOA, A. DVNS. MHM. d., defter 120, hüküm 457, 29 Muharrem 1126 (14 Şubat 1714).

¹⁰⁶ BOA, Y.EE., 37/46.

¹⁰⁷ BOA, A. DVNS. MHM. d., defter 108, hüküm 937, 10 Şevvâl 1107 (13 Mayıs 1696).

¹⁰⁸ Türkay, *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*, 27-673.

¹⁰⁹ Murat Çelikdemir, “Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka’ya İskânı (1690-1840)” (Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2001), 166, 185. Arşiv belgelerinde bu aşiret “*Türkmen Ekrâdı*” şeklinde verilmektedir. 21. Yüzyılın ilk çeyreğinde de bu aşiretin Türkmen mi Ekrâd mı olduğu tartışma konusudur. Muhtemelen bu aşiret daha önceden Türkmen olup sonradan yoğun Ekrâd nüfusu arasında kaldığı ve bunlardan kız alıp verdikleri için baskın kültürden etkilendiği düşünülmektedir.

¹¹⁰ Harran'ın kuzeyinde Urfa'nın doğusunda yer alan “*Modanlı Kantarası*”nın günümüzdeki adı “*Kepirli Köyü*”dür. Köy, Şanlıurfa'nın Merkez Haliliye ilçesinin sınırları içerisinde kalmaktadır. Bu köyde Badıllı Türkmenleri, Ekrâd ve Arap aşiretler birlikte yaşamaktadır. Şehrin yeni asri mezarlığı bu köyün sınırlar içindedir. Bkz. Kemal Kapaklı, *Urfa Hakkında Salname 1927* (Şanlıurfa: Şurkav Yayınları, 1998), 78.

işaret ise arşiv belgelerinde “*Türkmen Ekrâdı*” olarak kaydedilen “*Modanlı Kantarası*”nı temsil etmektedir.

Harran çevresine iskân edilen Ekrâd aşiretlerin bir kısmı iskân bölgesine gitmek istememiş ve merkezi idare tarafından alınan iskân kararına karşı direnmiştir. Merkezi yönetim, aşiretlerin bu direnişine karşı iskân kararında ısrarcı olmuş ve firar eden aşiretlerin Harran ve çevresine tekrar iskân edilmesi için ilgili birimleri harekete geçirmiştir. 13 Mayıs 1696 tarihli arşiv belgesinde Rakka Beylerbeyi Ahmed Paşa, Kilis Kadısı ve Kilis Voyvodası’na hitaben gönderilen emirde Rakka eyaletindeki Harran Ovası’na yerleştirilmesi planlanan Ekrâd aşiretlerden Okçu İzzeddinli, Amikli ve Şeyhli aşiretlerinin iskânı reddettikleri belirtilmiştir. Bu aşiretlerin Kilis ve Azez kazalarında eşkıyalık eylemleri gerçekleştirdikleri de göz önünde bulundurularak, suçlu olanların cezalandırılması ve geri kalanların belirlenen bölgeye zorunlu iskân edilmesi istenmiştir.¹¹¹

Halep ve Rakka valilerine gönderilen 14 Şubat 1714 tarihli arşiv belgesinde, Malatya sancağına bağlı Nerdübanlı köyünden olan ve Cihanbegli Aşireti’nin Koyunoğulları koluna mensup Battal ve oğullarının eşkıyalık faaliyetleri içinde olduğu bildirilmektedir. Söz konusu şahıslar hakkında yakalama emri çıkarılmış olup, firar ettikleri için yakalanmalarına ve Harran bölgesine iskân edilmelerine dair talimat verilmiştir. Bu durum, merkezi otoritenin asayişin sağlamak ve suç unsurlarını kontrol altına almak amacıyla uyguladığı yerleştirme politikalarının bir örneğidir.¹¹²

Sonuç

Osmanlı arşiv belgelerindeki bilgiler doğrultusunda yürütülen araştırmada XVII. ve XX. yüzyıllar arasında Harran’ın idari, sosyal ve demografik yapısına dair önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bu doğrultuda Harran’da yaşayan birçok Arap, Türkmen ve Ekrâd aşiret tespit edilmiştir. Zikredilen yüzyıllar arasında Harran’da yaşayan aşiret ve cemaatler içinde en kalabalık topluluk Araplardan müteşekkildir. Beni İcl, Cit, Beni Muhammed, Cümeyle, Meşhur, Beni Kays, Seyyale, Tammah, Beni Yusuf ve araştırmada adı geçen birçok Arap aşireti yoğunluk olarak Harran, Akçakale ve Suriye topraklarında yer alan Rakka arasındaki coğrafyada konargöçer bir yaşam tarzı sürdürmüştür. Bazı yıllar bölgeye yağma ve gasp amacıyla Bağdat ve Musul civarından gelen Şemmer ve Aneze gibi büyük Arap aşiretler de Harran ve çevresinde varlık göstermişlerdir.

Özellikle bu iki büyük Arap aşiretin gerçekleştirmiş olduğu eşkıyalık hareketlerine engel olmak ve Anadolu’da asayişin sağlamak amacıyla idareciler tarafından XVII. ve XX. yüzyıllar arasında Harran ve çevresine birçok Türkmen aşiret iskân edilmiştir. İskân faaliyetlerinin etkisiyle bölgede Araplardan sonra en kalabalık nüfus yoğunluğu Türkmenlerden oluşuyordu.

Harran ve çevresinde yaşayan Türkmen aşiretlere Beydilli (Badıllı), Cerid, Yab Altun, Harbendelü, Avşar, İlbeğlü, Koyunlu, Anterli, Ayaslı, Göncü, Kısas, Köçekli ve Şerefli Türkmenleri örnek gösterilebilir. İskâna tabi tutulan Türkmen aşiretler hakkında ayrıntılı bilgiler araştırmamızın ilgili bölümlerinde yer almaktadır. Zikredilen yüzyıllarda bölgeye ekrâd aşiretlerin de iskân edildiği bilinmektedir. Bu aşiretlere Okçu İzzeddinli, Şeyhli ve Amikli aşiretleri örnek gösterilebilir.

Bölgeye yapılan iskânların başarılı olabilmesi için idareciler tarafından bazı teşvik edici tedbirlere başvurulmuştur. Bu tedbirlere, iskâna tabi tutulan aşiretlerin bir kısmının belli bir süreliğine vergiden muaf tutulması, aşiretlere yerleştirildikleri bölgelerde geçimlerini sağlamaları amacıyla belli miktarlarda toprak tahsis edilmesi örnek gösterilebilir. Teşvik edici tedbirlere rağmen iskân bölgesini terk edip firar eden aşiretlere karşı da bazı zorlayıcı önlemler alınmıştır. Örneğin aşiret reislerine iskân bölgelerinden ayrılmamaları yönünde uyarılar yapılmış, bu

¹¹¹ BOA, A. DVNS. MHM. d., defter 108, hüküm 937.

¹¹² BOA, A. DVNS. MHM. d., defter 120, hüküm 457.

uyarılara uymayan aşiret reisleri ve mensuplarının bir kısmı idam gibi sert cezalarla karşı karşıya kalmıştır.

XVII. ve XX. yüzyıllarda Harran ve çevresine yapılan bütün iskânlar başarısız olmamıştır. Acurlu, Anterli, Ayaslı, Bab-ı Altun, Beydilli (Badıllı), Bozulus Türkmenleri, Cihanbeyli, Göncü, Hacılı, Halep Türkmenleri, Harbendeli, İlbeglü, İnallı, Kılıçbegli, Kısas, Koyunlu, Köçekli, Mamalı, Musacalı, Recepli Avşarı, Silsüpür Ceridi, Şerefli, Şeyhli, Tecirli, Tokuzlu ve Yeni-il Türkmenleri gibi birçok Türkmen aşiretin; Benî Amir, Benî Ayis, Benî Esed, Benî İcl, Beni Kays, Benî Naif, Benî Muhammed, Cümeyle, Tammah, 'Ubâde, Benî Yusuf, Ebu Hâmis, Hayyi, Meşhûr ve Ebu'l-Asâf gibi birçok Arap aşiretin iskân bölgesini terk etmeden tarım ve hayvancılıkla uğraştığı arşiv belgelerinde bilgilerden anlaşılmaktadır. Araştırmanın ilgili bölümünde iskânı kabul edip yerleşik hayata geçen aşiretlerin isimleri ve hane sayıları ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Araştırmadaki bazı arşiv belgelerinde Harran'daki aşiretlerin birbiriyle çatışma halinde oldukları ifade edilmektedir. Özellikle Aneze, Şemmer, Beni Kays, Cümeyle, Beni Yusuf gibi büyük Arap aşiretlere mensup bazı hanelerin bölgede yaptıkları gasp ve yağma hareketleri Harran ve çevresinde asayişin bozulmasına, yerleşik hayatı benimsemiş halkın topraklarını terk etmesine neden olmuştur. Bu çatışmalar, bölgede tarım arazilerinin boş kalmasına ve üretimin düşmesine sebep olmuştur. Devlet yetkilileri gerçekleşen gasp ve yağma hareketlerinin önüne geçmek için bazı tedbirlere başvurmuşlardır. Bu tedbirlere bölgedeki askeri birlik sayısının artırılması, yeni karakolların inşa edilmesi, bölgedeki kanaat önderlerden oluşturulan ihtiyar heyetlerinin aşiret reislerine gönderilmesi ve nasihate bulunmaları örnek gösterilebilir. Gasp ve yağma sonucunda zarar görüp, zor duruma düşen yerleşik ve konargöçerlerin zararlarının karşılanması amacıyla onlara belli miktarlarda hayvan dağıtılmıştır.

Bölgede görevli yöneticiler bazen yapılan gasp ve yağma hareketlerini görmezden gelmişlerdir. Bu gibi durumlarda mahalli idareden veya bölge halkından merkezi yönetime yapılan şikâyetler neticesinde ilgili idareciler bazen uyarılmış ve bazen de görevden uzaklaştırılmıştır.

Bu araştırma, Harran bölgesinin tarih yazımına çok boyutlu sosyodemografik analiz yönüyle özgün ve önemli bir katkı sunmaktadır. Geleneksel siyasi ve idari tarihin ötesine geçerek, Osmanlı arşiv belgelerine dayalı nüfus hareketleri, aşiretlerin iskân-fırar girişimleri ve hane sayıları gibi veriler sunulması, bölgenin toplumsal yapısını derinlemesine anlamayı mümkün kılmaktadır. Özellikle Arap, Türkmen ve Ekrâd aşiretlerinin bölgedeki yoğunluk sıralaması, göç-iskân dinamikleri ve yerleşik hayata geçiş faaliyetleri gibi demografik faktörlerin aydınlatılması, çatışmaların nedenleri ve devlet müdahalelerinin sonuçları arasındaki sosyodemografik ilişkiyi somutlaştırmaktadır. Böylece araştırma, Harran'ın tarihini sadece olaylar zinciri olarak değil, karmaşık bir toplumsal yapı olarak ele almakta ve bölgenin tarihi çalışmalarına yeni bir metodolojik zenginlik katmaktadır.

Teşekkürler

Bu makalenin hazırlanması ve yayınlanması sürecinde gösterdikleri ilgi, özen ve destek için Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi'nin kıymetli editör ve yönetim ekibine içten teşekkürlerimizi sunmak isteriz. Ayrıca, çalışmanın kalitesini önemli ölçüde artıran değerli yorumları ve yapıcı eleştirileri için hakemlere de minnettarız.

Acknowledgments

We would like to express our sincere gratitude to the esteemed editors and management team of the Journal of Ottoman Heritage Studies for their interest, care, and support throughout the preparation and publication of this article. We are also grateful to the reviewers for their valuable comments and constructive criticism, which significantly enhanced the quality of the study.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO.), 1003/75163.

Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri (A. {DVNS.MHM.d.}, nr. 141/19; 130/1180; 135/1031; 135/1407; 102/62; 131/456, 120/457; 108/937; 120/457.

Bab-ı Defteri Başmuhasebe Kalemî Defterleri (D.BŞM. d.), nr. 1827/4.

Cevdet Dahiliye (C.DH.), 100/4981.

Cevdet Zabtiye (C.ZB.), 34/1697.

Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı (DH.İD.), 2/13.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî (DH.MKT), 2515/146.

Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS), 25/88.

Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH.ŞFR.), 377/19.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Muamelat (DH.TMIK.M.), 193/5.

Hatt-ı Hümayun (HAT.), 93/3802.

İrâde - Dâhiliye (İ.DH.), 1378/63.

İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD.) 27/1295.

Maliye Nezareti Mektubi Kalemî defterleri (ML.VRD. d.), nr. 644/1.

Meclis-i Vala Evrakı (MVL), 761/49.

Sadaret Mektubi Kalemî Meclis-i Vala Evrakı (A.} MKT.MVL.), 27/08; 138/37.

Sadaret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı (A.} MKT.UM.), 518/95.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.), 257/5.

Yıldız Esas Evrakı (Y.EE.), 37/46; 37/40.

Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat (Y.PRK.ASK.), 144/90.

Vilayet Salnameleri

Haleb Vilayet Sâlnâmesi. H. 1284.

Haleb Vilayet Sâlnâmesi. H. 1315.

Urfa Vilayet Sâlnâmesi. 1927.

Kitabı Mukaddes

Kutsal Kitap: Tevrat, Zebur İncil. İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2009.

Araştırma-İnceleme Eserler

Açanal, H. (1997). *Urfa Tarihi (M.Ö. 2000-M.S. 1400)*. Şurkav Yayınları.

Avcı, C. (2010). Tağlib (Benî Tağlib). In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 37, pp. 374–376). İstanbul: TDV Yayınları.

Bakkal, A. (2025). Harran. In E. Eylül (Ed.), *Türk Maarif Ansiklopedisi*. İstanbul: Türk Maarif Vakfı.

Çelikdemir, M. (2001). *Osmanlı Döneminde Aşiretlerin Rakka'ya İskânı (1690–1840)* [Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi]. Elazığ.

- Cuinet, V. (1892). *La Turquie d'Asie-Géographie Administrative*. Ernest Leroux.
- Durmuş, E. (2020). Ortaçağ'da Harran. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6(2), 558-575. <https://doi.org/https://doi.org/10.21551/jhf.753098>
- Ekinci, A. (2008). *Harran Mitolojisi ve Tarihi*. Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Erdemir, E. (2017). Batılı Kaynaklarda Harran Şehri
- I. Uluslararası İslam Tarihi ve Medeniyetinde Harran Sempozyumu. In (pp. 1-20). Harran İlçe Kaymakamlığı Yayınları.
- Evliya, Ç. (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi. Cilt 3 (Vol. 3)*. Yapı Kredi Yayınları.
- Gökalp, Z. (1992). *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. Sosyal Yayınları.
- Green, T. M. (1992). *The City of the Moon God: Religious Traditions of Harran*. E.J. Brill.
- Halaçoğlu, Y. (1991). *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İskân Siyâseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kapaklı, K. (1998). *Urfa Hakkında Salname 1927*. Şurkav Yayınları.
- Kapar, M. A. (2003). Lahmîler. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 27, pp. 54-56). Ankara: TDV Yayınları.
- Korkmaz, S. (2006). *205/1 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, (H.1269-H.1272/M.1852-M.1855)* [Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi]. Kayseri.
- Kurt, M. (2009). Anadolu'da Paganizm, Antik Dönemde Harran ve Urfa. *Milel ve Nihal*, 6(1), 287-310.
- Kütük, A. (2019). Roma-Bizans Kaynaklarında Harran ve Çevresi
- Harran ve Çevresi Tarihi. In (pp. 85-105). Şurkav Yayınları.
- Öğüt, T. (2008). *18-19.YY. 'da Birecik Sancağında İktisadi ve Sosyal Yapı* [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi]. İstanbul.
- Orhonlu, C. (1963). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü (1691-1696)*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Orhonlu, C. (1987). *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskânı*. Eren Yayınları.
- Özfırat, A. (1994). *Eskiçağ'da Harran*. Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Palalı, İ. (2019). 19. Yüzyılda Harran'ın İdari Taksimatı ve Kaza İdaresi, İçinde Harran ve Çevresi Tarihi, editör Abdullah Ekinci, 370-390. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları
- Paydaş, K. (2019). Haçlıların Harran Üzerine Hâkimiyet Kurma Çabaları, İçinde Harran ve Çevresi Tarihi, editör Abdullah Ekinci, 145-165. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları
- Şeşen, R. (1997). Harran. In *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Vol. 16, pp. 237-239). İstanbul: TDV Yayınları.
- Taş, Y. (2013). *Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa'da Sosyal Hayat* [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi]. İstanbul.
- Tokuş, Ö. (2019). Fethinden Numeyrîlere Kadar Harran, İçinde Harran ve Çevresi Tarihi, editör Abdullah Ekinci, 139-144. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları

Türkay, C. (2012). *Başbakanlık Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatlar*. İşaret Yayınları.

Sürelî Yayınlar

Yeniakit Gazetesi. “Ateşe atılan Hz. İbrahim Peygamberin Urfa'daki evi bulundu.” 25 Ocak 2023. <https://www.yeniakit.com.tr/foto-galeri/ate-se-atilan-hz-ibrahim-peygamberin-urfadaki-evi-bulundu-46212/1>.